

Agnieszka Wilk

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
„KSIĄŻKA I PRASA W SYSTEMIE KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ:
PRZESZŁOŚĆ – DZIEŃ DZISIEJSZY – PERSPEKTYWY”
(LUBLIN 2–3.12.1997)**

W konferencji, której organizatorem był Zakład Nauk Pomocniczych Historii i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Polskie Towarzystwo Bibliologiczne Oddział w Lublinie, uczestniczyło 10 ośrodków naukowych z całego kraju. W trakcie obrad zaprezentowano 21 referatów i komunikatów o bardzo zróżnicowanej tematyce.

Obrady otworzył prorektor UMCS prof. dr hab. Marian Harasimiuk, który stwierdził, że książka i prasa zarówno w przeszłości, jak i w chwili obecnej odgrywają znaczącą rolę w procesie komunikacji społecznej oraz w rozwoju kultury i nauki. Podkreślił znaczenie podejmowanych w tym zakresie badań w dobie gwałtownej eksplozji komunikacji mediami elektronicznymi i wyraził przekonanie, iż książka nie zostanie całkowicie wyparta przez nośniki cyfrowe. Kończąc swoje wystąpienie złożył życzenia owocnych obrad w miłej atmosferze.

Przedpołudniowe obrady, którym przewodniczył prof. dr hab. Józef Szczepaniec, zainaugurowało wystąpienie prof. dr hab. Jadwigi Kołodziejkiej (BN Warszawa) zatytułowane „Przydatność biblioteki w oświacie, kulturze i nauce” poświęcone obecnej sytuacji bibliotek polskich. Autorka podkreśliła, iż warunki społeczno-gospodarcze wpływają na kondycję i rolę bibliotek i wskazała zmiany, jakie zaszły w tym zakresie po roku 1989 we wszystkich typach placówek bibliotecznych. Dużo miejsca w swojej wypowiedzi poświęciła problemom szkolnictwa, jego reorganizacji i konieczności przywrócenia zależności między wykształceniem a zarobkami. Jednocześnie silnie zaakcentowała zjawiska niepokojące, takie jak: brak szansy na edukację w przypadku osób najuboższych i pogłębiające się różnice kulturowe, w tym także w zakresie wykształcenia, między mieszkańcami wsi i miast. Kończąc rozważania na ten temat podkreśliła znaczenie bibliotek szkolnych i stwierdziła, iż powinny one przyczynić się do niwelowania różnic między dziećmi z różnych środowisk. W podsumowaniu swojego wystąpienia prof. J. Kołodziejka zawarła rozważania na temat relacji między książką a nowymi typami dokumentów stwierdzając, że cywilizacja oralna, pisana i elektroniczna stanowią jedną i w związku z tym zmieniają się formy pracy biblioteki, ale jej rola pozostanie niezmienna.

Bieżącej bibliografii historycznej w Polsce poświęcony był referat prof. dr hab. Wiesława Bieńkowskiego (UJ Kraków), który jest jej współtwórcą. Przedstawił początki i rozwój tej bibliografii oraz jej cele. Omówił też zmiany jakie zachodziły w technice opracowania, układzie, objętości, formie i treści bibliografii w minionych latach pod wpływem różnych czynników, w tym także wydarzeń politycznych. Główną część wystąpienia stanowiły informacje na temat organizacji pracy, metody opracowania, zasad doboru i sposobów gromadzenia danych do bibliografii w chwili obecnej. Prof. W. Bieńkowski zapowiedział prezentację bibliografii w formie elektronicznej i jej udostępnianie w Internecie.

Kolejne dwa wystąpienia dotyczyły roli książki w procesie komunikacji społecznej w przeszłości i w dniu dzisiejszym.

Najpierw mgr Katarzyna Domańska (WSP Bydgoszcz) przedstawiła komunikat o „Roli książki w komunikacji społecznej na terenie szkoły” na przykładzie dwóch bydgoskich szkół średnich: Zespołu Szkół Zasadniczych oraz Zespołu Szkół Ogrodniczych i Ekonomicznych. Podała informacje o zasobności, charakterze gromadzonych zbiorów i ich wykorzystaniu. Wskazała na zależności pomiędzy zawartością księgozbioru a aktywnością czytelniczą uczniów. Stwierdziła, iż rola książki w szkole jest obecnie niewystarczająca, gdyż ogranicza się jedynie do obecności w bibliotece szkolnej i związana jest głównie z realizacją procesu dydaktycznego, rzadko zaś wprowadza w świat wiedzy o społeczeństwie i kulturze.

Prof. dr hab. Franciszek Mincer (WSP Bydgoszcz) zajął się rolą książki w środowisku Bydgoszczy od końca XV do początku XIX wieku. Autor przedstawił początki księgozbiorów bydgoskich w bibliotekach kościelnych i klasztornych, najwięcej miejsca poświęcając bibliotekom bernardynów i karmelitów. Zaprezentował ich losy na tle dziejów klasztorów, organizację, sposoby gromadzenia zbiorów oraz wpływ różnych czynników na profil biblioteki i jej funkcjonowanie w poszczególnych okresach historycznych. Omówił także szczegółowo życie, działalność, twórczość i księgozbiory dwóch przedstawicieli zakonu bernardynów z przełomu XV i XVI wieku: Bartłomieja z Bydgoszczy i Teofila z Bydgoszczy. Kolejnymi szerzej omówionymi zagadnieniami były: obecność książek protestanckich w bydgoskich księgozbiorach oraz losy bibliotek w okresie reformacji i kontrreformacji. Kończąc swoją wypowiedź autor zasygnalizował brak badań na temat bibliotek w Bydgoszczy w latach 1772–1806.

Dyskusja, jaka wywiązała się następnie, dotyczyła funkcjonowania bibliotek, roli książki, wydawnictw elektronicznych i sieci komputerowych w rozwoju oświaty, kultury i nauki.

Problemy złej sytuacji bibliotek i ich likwidacji, niedostatecznej reformy szkolnictwa i występującego coraz częściej zjawiska analfabetyzmu wtórnego poruszali w swoich wypowiedziach prof. J. Kołodziejska, prof. F. Mincer, prof. J. Szymański, dr hab. A. Krawczyk i dr B. Żurawski.

Ożywioną wymianę poglądów na temat publikacji elektronicznych i roli Internetu rozpoczął dr Bronisław Żurawski pytaniem o wydawnictwa elektroniczne z zakresu historii i ich obecność w bibliografii historycznej. Stwierdził też, że prace publikowane w sieci mogą mieć większy krąg odbiorców, a korzystanie z przekazów elektronicznych jest wygodne i daje dużą oszczędność czasu. Kolejni dyskutanci poruszali inne zagadnienia związane z tymi środkami komunikacji. Dr Sylwester Dziki mówiąc o kryzysie słowa drukowanego i fascynacji elektroniką, wyraził pogląd, iż w naukach humanistycznych znaczenie elektronicznych środków przekazu pozostanie mniejsze niż w naukach ścisłych, a wykorzystywane powinny być one jako, tzw. „informacja sygnałna”. Zasygnalizowano również problemy dotyczące wykorzystania Internetu. Dr S. Dziki zwrócił uwagę na wysokie koszty połączeń, prof. W. Bieńkowski na problemy prawne w związku z publikacją w sieci, zaś prof. J. Kołodziejska podkreśliła, iż znaczną barierą w korzystaniu jest słaba znajomość języka angielskiego w polskim społeczeństwie.

O dużej roli bibliografii historycznej dla rozwoju historii, niedocenianiu jej znaczenia i niedostatecznym wykorzystaniu przez użytkowników mówili prof. W. Bieńkowski i prof. J. Szymański.

Drugiej części sesji przewodniczył prof. dr hab. Wiesław Bieńkowski, a rozpoczął ją prof. dr hab. Edward Potkowski (UW Warszawa) referatem zatytułowanym „Książka rękopiśmienna w systemie komunikacji społecznej średniowiecza”. Autor zaprezentował dwa modele kultury funkcjonujące we wczesnym średniowieczu, a mianowicie model kultury oralnej i model kultury pisanej oraz ich wpływ na organizację życia indywidualnego i społecznego. Kultura piśmienna tego okresu to kultura chrześcijańska, w której książka pełniła funkcję przekazu liturgii i była środkiem wykonywania kultu religijnego. Znajdowało to odzwierciedlenie w ówczesnej strukturze społecznej, w której dostęp do pisma i książki mieli głównie duchowni. Przełom w kulturze piśmiennej nastąpił w XII i XIII w. Pojawił się wówczas model komunikacji pragmatycznej, a pismo zaczęto wykorzystywać w różnych dziedzinach życia. Nosicielami, twórcami i użytkownikami nowego modelu komunikacji stali się

ludzie wykształceni na uniwersytetach, którzy dostrzegli użyteczność tekstu pisanego i wprowadzili książkę do systemu komunikacji społecznej.

Wystąpienie dr. Mariana Chachaja (UMCS Lublin) dotyczyło „Funkcjonowania indeksu ksiąg zakazanych w dawnej Polsce” ze szczególnym uwzględnieniem obowiązujących zakazów. Wymienił kolejne wydania indeksu, ich zawartość i wpływ na kulturę europejską. Więcej uwagi poświęcił recepcji indeksu ksiąg zakazanych w środowisku polskim. Na wybranych przykładach przeanalizował problem przestrzegania indeksu przez duchowieństwo i mieszczan i zasady zwalniania od tego obowiązku. Mówił o tym, kto i w jakich okolicznościach otrzymywał prawo do czytania ksiąg zakazanych i jakie kary przewidywano dla czytających i drukujących książki znajdujące się na indeksie. Podsumowując powiedział, iż analiza staropolskich księgozbiorów uprawnia do stwierdzenia, że książka zakazana była w Polsce obecna.

„Gazeta Obywatelska» ks. Józefa Mejera – organ prasowy lewicy powstańczej 1794 r.” stanowiła przedmiot referatu prof. dr. hab. Józefa Szczepańca (Uniwersytet Wrocławski). Zaprezentował wydawnictwa prasowe w okresie powstania kościuszkowskiego ze szczególnym uwzględnieniem „Gazety Obywatelskiej” – organu Zgromadzenia Patriotycznego i jej roli w wydarzeniach 1794 r. Przedstawił biogram redaktora ks. Józefa Mejera, jego dorobek pisarski oraz działalność polityczną i wydawniczą.

W dalszej części obrad sesji przewodniczył prof. dr. hab. Franciszek Mincer.

Przeznaczone dla chłopów periodyki wydawane w poszczególnych zaborach omówiła dr. hab. Grażyna Gzella (UMK Toruń). Tytuł jej wystąpienia brzmiał: „Główne trendy w rozwoju prasy dla ludu w XIX wieku”. Autorka wymieniła niektóre czasopisma dla chłopów ukazujące się na ziemiach polskich („Kmiotek”, „Zorza”, „Gazeta Świąteczna”, „Rok Wiejski”), motywy ich wydawania oraz twórców i redaktorów. Programy redakcyjne tych pism wykazywały wiele zbieżności, a w poruszanej na ich łamach tematyce można wyróżnić następujące zagadnienia: problemy religijne, artykuły umoralniające, polityczne i popularnonaukowe, informacje dotyczące przeszłości kraju i aktualnych wydarzeń. Analizując czytelnictwo prasy przez lud autorka zaznaczyła, iż sytuacja w tym zakresie wyglądała różnie w poszczególnych zaborach, najlepiej zaś przedstawiała się w zaborze pruskim.

Następnym referentem był dr. Janusz Kostecki (BN Warszawa), którego wystąpienie nosiło tytuł: „Publikacje importowane na rynku księgarskim zaboru rosyjskiego w latach 1865–1904. Z problemów geografii kontaktów”. Dotyczyło ono obiegu książki na ziemiach polskich podzielonych zaborami. Autor zaprezentował najważniejsze ośrodki wydawnicze, z których sprowadzano książki do zaboru rosyjskiego. Przedstawił też dane ilościowe dotyczące importu, z których wynika iż najbardziej ożywione kontakty utrzymywano z Galicją (głównie Kraków i Lwów), słabsze z zaborom pruskim, najmniej zaś intensywne z polskimi ośrodkami zagranicznymi. Na zakończenie dr. Kostecki stwierdził, że na rynku księgarskim dostępna była tylko część oferty spoza Królestwa, gdyż znaczny odsetek publikacji zatrzymywała cenzura, a importowane wydawnictwa często docierały z dużym opóźnieniem w stosunku do daty publikacji.

W dyskusji, która odbyła się po wygłoszeniu wymienionych referatów najczęściej odnoszono się do wystąpienia dr. M. Chachaja. Problematyka obecności i znajomości ksiąg zakazanych w społeczeństwie polskim znalazła miejsce w wypowiedziach prof. P. Buchwald-Pelcovej, prof. F. Mincera, prof. J. Szczepańca i dr. hab. A. Krawczyka. Poddając analizie działalność, publikacje i wypowiedzi wybranych osób (m.in. A. S. Załuskiego, J. Dantyszka, S. Hozjusza, Sz. Starowolskiego, A. F. Modrzewskiego) zwrócili uwagę na procedurę wydawania i znaczenie zezwoleń na czytanie dzieł znajdujących się na indeksie. Kwestię relacji między indeksem ksiąg zakazanych a recepcją literatury historycznej w XVII w. podniósł dr. hab. A. Krawczyk.

Trudności w zakresie badania publikacji importowanych na teren zaboru rosyjskiego przedstawił dr. J. Kostecki. Powiedział, iż brakuje podstaw do określenia profilu i wysokości nakładów sprowadzanych do Królestwa wydawnictw.

W nawiązaniu do wystąpienia poświęconego prasie dla ludu dr. hab. A. Krawczyk stwierdził, że pominięte zostały, jego zdaniem, ważne tytuły o tym charakterze. Odpierając te zarzuty

dr hab. G. Gzella zwróciła uwagę na różne znaczenia pojęcia lud i wynikające z tego trudności klasyfikacyjne.

W drugim dniu konferencji zaprezentowano 9 referatów i 3 komunikaty, a obradom przewodniczyli: prof. dr hab. Bronisława Woźniczka-Paruzel, prof. dr hab. Krzysztof Migoń i prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz.

W trakcie sesji przedpołudniowej trzy wystąpienia dotyczyły roli prasy w XX w. Dr Sylwester Dziki (UJ Kraków) i dr Jerzy Plis (UMCS Lublin) mówili o prasie międzywojennej, zaś dr Ryszard Filas (UJ Kraków) o sytuacji w latach 90.

Dr S. Dziki w referacie „Funkcje społeczno-kulturalne prasy polskiej w pierwszych latach odzyskania niepodległości i jej związek z rodzącą się kulturą masową” podkreślił dużą różnorodność ówczesnej prasy i szeroką ofertę wydawniczą adresowaną do różnych kategorii odbiorców. Zwrócił też uwagę na informacyjno-publicystyczne funkcje prasy w życiu politycznym oraz jej duży udział w popularyzowaniu kultury i literatury (współpraca literatów z redakcjami gazet i czasopism, ogłaszanie konkursów literackich, tworzenie dodatków kulturalno-literackich).

Natomiast dr J. Plis w wystąpieniu zatytułowanym „Prasa w polskiej myśli katolickiej 1918–1939” skoncentrował się na dziennikach katolickich. Zrelacjonował dyskusję, jaka w okresie międzywojennym toczyła się wokół tych publikacji. Dotyczyła ona charakteru, zawartości i roli jaką powinien pełnić dziennik katolicki. Zaprezentował też kilka wydawnictw tego typu ukazujących się w omawianym okresie.

Zmiany na rynku prasy i jej rola w systemie masowego komunikowania po roku 1989 stanowią przedmiot referatu dr. R. Filasa. Stwierdził, iż w połowie lat 90. liczba wydawnictw prasowych zwiększyła się o połowę w stosunku do lat 80., a najbardziej charakterystycznymi cechami rynku były: dynamiczny rozwój czasopism i regres dzienników, wzrost liczby tytułów przy jednoczesnym spadku nakładów oraz rozwijanie się prasy regionalnej i lokalnej. Omawiając system prasy ogólnoinformacyjnej scharakteryzował najważniejsze dzienniki ogólnokrajowe i regionalne.

Tematem wystąpienia dr Grażyny Straus (BN Warszawa) była „Książka i jej odbiorca w latach 90.”. Autorka skoncentrowała swoje rozważania na przyczynach i przejawach kryzysu książki. W związku z urynkowaniem książki nastąpił wzrost liczby konsumentów i zmniejszenie się grupy czytelników, którzy świadomie czytali i przeżywali, oraz zmiany w wyborach lekturowych na korzyść literatury popularnej. Referentka ukazała transformację polskiego rynku wydawniczego w latach 90. oraz omówiła przemiany w zakresie wysokości i struktury produkcji. Na zakończenie przedstawiła informacje dotyczące zasięgu książki w społeczeństwie i charakterystyczne cechy czytelnictwa Polaków po roku 1989.

Specjalne wydawnictwa przeznaczone dla osób niesprawnych czytelniczko i ich rolę przybliżyły prof. dr hab. Bronisława Woźniczka-Paruzel i mgr Małgorzata Fedorowicz, obie z Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu.

M. Fedorowicz w komunikacie „Społeczny obieg tzw. specjalnych materiałów czytelnicznych” scharakteryzowała poszczególne rodzaje wydawnictw, zasady ich przygotowywania i przeznaczenie. Zwróciła uwagę na fakt, że są one wydawane w niewystarczających nakładach, a informacja o nich jest zbyt mała.

Wystąpienie prof. B. Woźniczki-Paruzel dotyczyło „Specyfiki odbioru piśmiennictwa w środowisku osób niesprawnych czytelniczko”. Referentka zasygnalizowała niewielkie zainteresowanie tym zagadnieniem na gruncie polskim i związane z tym problemy terminologiczne. Zaproponowała typologię osób niesprawnych czytelniczko, wyróżniając siedem grup czytelników. Obok niepełnosprawnych umysłowo i fizycznie znalazły się tu osoby nie czytające ze względu na nieznaną języka (np. emigranci), niskie wykształcenie lub zaniedbania środowiskowe (tzw. osoby niedostosowane społecznie). Prof. Woźniczka-Paruzel omówiła poszczególne kategorie użytkowników, scharakteryzowała ich zaburzenia i możliwości czytania materiałów alternatywnych oraz rolę książki w ich życiu.

Dr Bogdan Jastrzębski (Uniwersytet Łódzki) w komunikacie zatytułowanym „Wydawnictwa pozacenzuralne przedmiotem badań bibliologicznych – stan badań” określił problematykę badawczą, terminologię, cel badań oraz zasięg chronologiczny i terytorialny omawianego zjawiska. Zwrócił też uwagę na twórców i odbiorców publikacji pozacenzuralnych a także uwarunkowania społeczno-kulturalne tego zjawiska. Zaprezentował własny program badawczy i obszerny stan badań oraz wyraził nadzieję, że prace w tym zakresie będą kontynuowane.

W dyskusji, kończącej przedpołudniowe obrady, poruszono kwestię polskiego systemu prasowego w chwili obecnej i w niedalekiej przyszłości (prognozy rozwoju). Do charakterystycznych cech tego systemu dr R. Filas zaliczył: zawężanie się rynku gazet ogólnokrajowych i rozwój lokalnych, dominację dużych wydawnictw na rynku czasopism oferujących całą paletę tytułów zaspokajających potrzeby różnych odbiorców, rozwój i dużą, różnorodność prasy dla hobbystów, trwające stale poszukiwania wolnego miejsca na rynku prasy. W nawiązaniu do wypowiedzi poprzednika dr S. Dziki podkreślił rolę prasy lokalnej i rozwój czasopiśmiennictwa fachowo-zawodowego, przeznaczonego dla konkretnego odbiorcy.

Druga część dyskusji dotyczyła osób niesprawnych czytelniczko i przeznaczonych dla nich wydawnictw. Głos zabrały dr G. Straus i prof. B. Woźniczka-Paruzel, która rozwinęła najważniejsze wątki swojego referatu. Podkreśliła brak uregulowań prawnych i skoordynowanych działań w zakresie organizacji bibliotek dla osób niepełnosprawnych oraz brak informacji o wydawanych publikacjach i zbiorach, w których się znajdują.

Kończąc dyskusję wyrażono nadzieję, że w najbliższej przyszłości sytuacja ulegnie poprawie i wszyscy obywatele naszego kraju będą mieli nieograniczony dostęp do książki.

Obrady popołudniowe rozpoczęło wystąpienie dr Anny Dymmel (UMCS Lublin) pt.: „O potrzebie racjonalnego spojrzenia na literaturę popularną”, w którym autorka podjęła problemy natury metodologicznej. Przedstawiła główne nurty badań nad literaturą popularną, których celem jest wyjaśnienie fenomenu popularności tej literatury. Zwróciła również uwagę, iż metody wykorzystywane do badań literatury ambitnej nie są wystarczające do badania literatury popularnej. W związku z tym zaproponowała zastosowanie badań nad pragmatyką tekstu.

Nowe sposoby organizacji i przekazu informacji i związane z rozwojem technologii informatycznej przybliżyli dr Diana Pietruch-Reizes, dr Jerzy Reizes-Dzieduszycki (UŚ Katowice) i dr Bronisław Żurawski (UMK Toruń).

Komunikat dr D. Pietruch-Reizes dotyczył miejsca i roli książki oraz elektronicznych środków przekazu w procesie komunikacji społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem komunikacji hipertekstowej. Autorka omówiła główne cechy hipertekstu, jego zalety, możliwości zastosowania i sposoby korzystania z przekazów hipertekstowych.

Dr B. Żurawski w referacie „Elektroniczne wydawnictwa periodyczne w Polsce” dokonał próby zdefiniowania tego terminu oraz zaproponował kryteria ich podziału. Omawiając rozwój polskich czasopism elektronicznych od 1989 r. podkreślił ich dynamiczny wzrost w ostatnim roku i scharakteryzował niektóre z nich. Przedstawił metody dystrybucji oraz zwrócił uwagę na problemy w zakresie wyszukiwania, archiwizowania i cytowania periodyków elektronicznych.

Wymienione zagadnienia, ale w odniesieniu do wszystkich typów dokumentów elektronicznych, stanowiły przedmiot referatu dr. J. Reizes-Dzieduszyckiego „Wydawnictwa elektroniczne w procesie komunikacji społecznej”. Celem referenta było wskazanie pewnych zjawisk związanych z wydawnictwami elektronicznymi (rozwój publikacji cyfrowych i ich cechy charakterystyczne, sposób zapisu, zastosowanie, zagrożenia i trudności związane z ich stosowaniem) oraz uzasadnienie instytucjonalnej definicji wydawnictw elektronicznych.

Obrady symposium zamknęło wystąpienie prof. dr. hab. Krzysztofa Migonia (Uniw. Wrocławski) „Bibliologia wobec medioznawstwa: izolacja, komplementarność czy integracja?”. Analizując relacje zachodzące między bibliologią a medioznawstwem autor podkreślił, iż obie dyscypliny mają częściowo wspólny przedmiot badań, którym jest książka, a tym samym wspólne pole badawcze. Bibliologia jest jednak przede wszystkim nauką historyczną, medioznawstwo zaś opisuje teraźniej-

szość i wybiega w przyszłość. Prof. K. Migoń zwrócił też uwagę na poszerzający się krąg osób i instytucji związanych z tymi dyscyplinami oraz coraz częstsze wspólne inicjatywy wydawnicze. Kończąc swoje wystąpienie stwierdził, że bibliologia wobec medioznawstwa może pozostawać w izolacji, komplementarności lub integracji.

Podsumowując dwudniowe obrady prof. dr hab. Paulina Buchwald-Pelcowa podkreśliła bogactwo poruszanej problematyki, szeroki zakres chronologiczny omawianych zagadnień i różnicowany sposób prezentacji. Fakt ten uświadamia wielość kategorii, w których można rozpatrywać problemy bibliologii. Szczególną uwagę zwróciła na aktualne zagadnienia związane z funkcjonowaniem książki w społeczeństwie polskim. Nawiązując do dyskusji o niepokojących przejawach kryzysu książki i jego skutkach położyła nacisk na rolę, jaką powinny odegrać biblioteki w przeciwdziałaniu temu zjawisku i rozszerzaniu obiegu książki i informacji. Zaakcentowała też wagę problemu poruszonego przez środowisko toruńskie, czyli zapewnienia dostępu do książki osobom niepełnosprawnym.

Konferencja pozwoliła na podsumowanie i ocenę współcześnie prowadzonych badań na temat roli książki i prasy w systemie komunikacji społecznej oraz wskazała nowe kierunki działalności.

Kończąc sesję naukową organizatorzy podziękowali wszystkim uczestnikom i zapowiedzieli publikację materiałów konferencyjnych.